

Prof.dr Stevo Pucar

Ekonomski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci,
Wirtschaftsuniversität Wien (WU)

Ključni put ka razvoju Republike Srpske - znanje i tehnologija

“Povećanje ekonomskog rasta nije dovoljno ako nije praćeno rastom produktivnosti i dodate vrijednosti u proizvodnji. Države koje su uspješno transformisale svoje ekonomije u proteklim decenijama, poput Irske i Estonije, upravo su kroz tehnološki napredak uspjele izgraditi temelje za dugoročnu održivost.

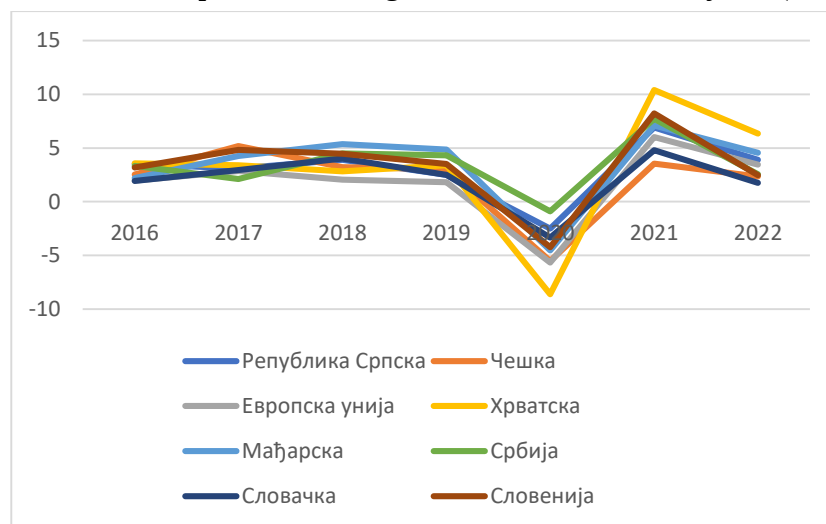
Ključni izazov Republike Srpske je niska produktivnost rada u poređenju s razvijenim evropskim ekonomijama. Izvoz baziran na sirovinama i poluproizvodima rezultira nižom dodatnom vrijednošću u ekonomiji. Dok razvijene zemlje svoj izvoz temelje na visokotehnološkim proizvodima, RS još uvijek nije u potpunosti iskoristila potencijal svojih industrijskih kapaciteta i ljudskih resursa.

U eri globalizacije i digitalne transformacije, znanje i tehnološki razvoj postaju osnovni pokretači ekonomskog rasta i prosperiteta. Republika Srpska, kao i mnoge druge male ekonomije, suočava se s izazovima u pogledu produktivnosti, konkurentnosti i odlaska kvalifikovane radne snage. Istovremeno, postoje brojne mogućnosti za napredak kroz strateške investicije u obrazovanje, inovacije i tehnološki razvoj.

Kako stojimo u odnosu na druge zemlje?

Republika Srpska je u prethodnim godinama bilježila stabilne stope ekonomskog rasta, ali globalni izazovi poput pandemije COVID-19 i rastuće inflacije pokazali su ranjivost ekonomije. Iako se RS uspješno oporavila od ekonomskog pada, dugoročni izazovi i dalje ostaju – nizak nivo investicija, smanjenje broja radno sposobnog stanovništva i relativno niske plate.

Grafikon 1. Stope ekonomskog rasta u odabranim zemljama (u %)

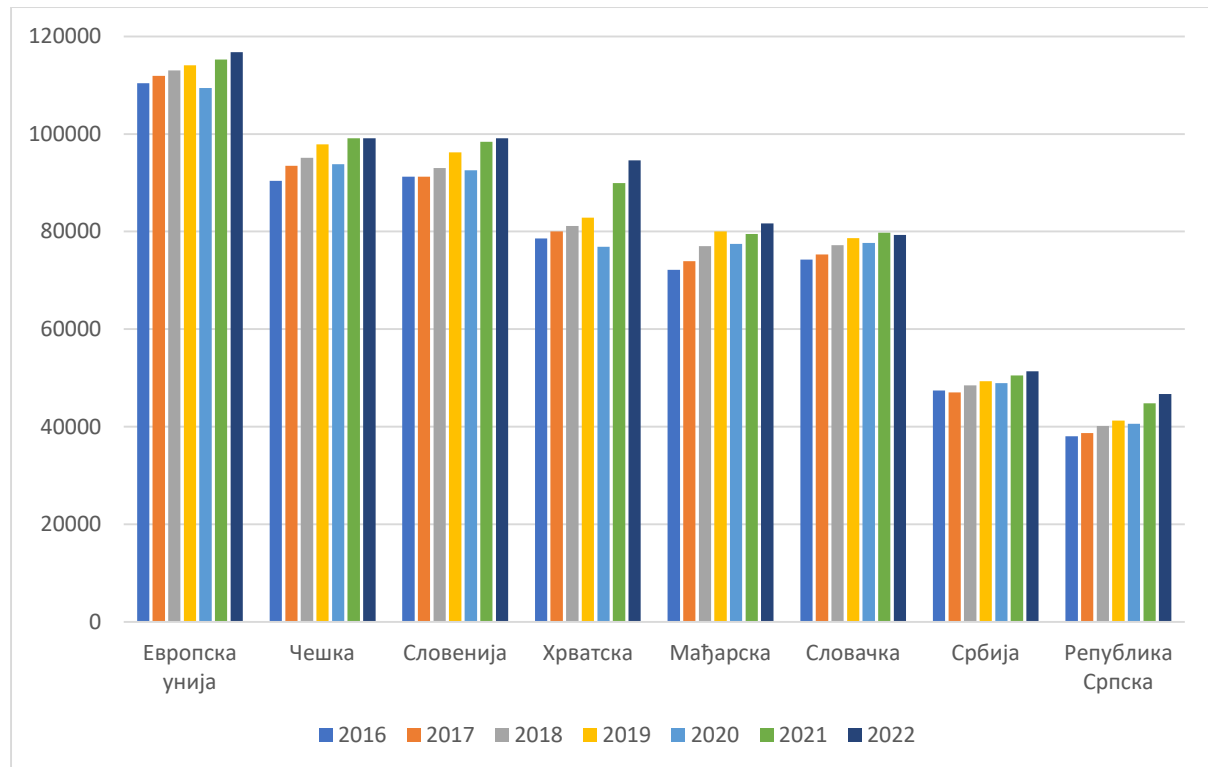
Izvor: World Bank Open Data i Republički zavod za statistiku Republike Srpske

Povećanje ekonomskog rasta nije dovoljno ako nije praćeno rastom produktivnosti i dodate vrijednosti u proizvodnji. Države koje su uspješno transformisale svoje ekonomije u proteklm decenijama, poput Irske i Estonije, upravo su kroz tehnološki napredak uspjele izgraditi temelje za dugoročnu održivost.

Ključni izazov Republike Srpske je niska produktivnost rada u poređenju s razvijenim evropskim ekonomijama. Izvoz baziran na sirovinama i poluproizvodima rezultira nižom dodatnom vrijednošću u ekonomiji. Dok razvijene zemlje svoj izvoz temelje na visokotehnološkim proizvodima, RS još uvijek nije u potpunosti iskoristila potencijal svojih industrijskih kapaciteta i ljudskih resursa.

Prije svega, Republika Srpska zaostaje u BDP-u po radniku u odnosu na ostale zemlje navedene u podacima. Na primjer, Hrvatska i Slovenija imaju značajno više vrijednosti BDP-a po radniku, što je rezultat većeg fokusa na visoku dodatnu vrijednost u njihovim ekonomijama, upotrebu naprednih tehnologija, istraživanje i razvoj, kao i konkurentnu privredu koja izvozi više proizvoda i usluga sa višom dodatnom vrijednošću.

Grafikon 2. Produktivnost rada (BDP po radniku, u KM)

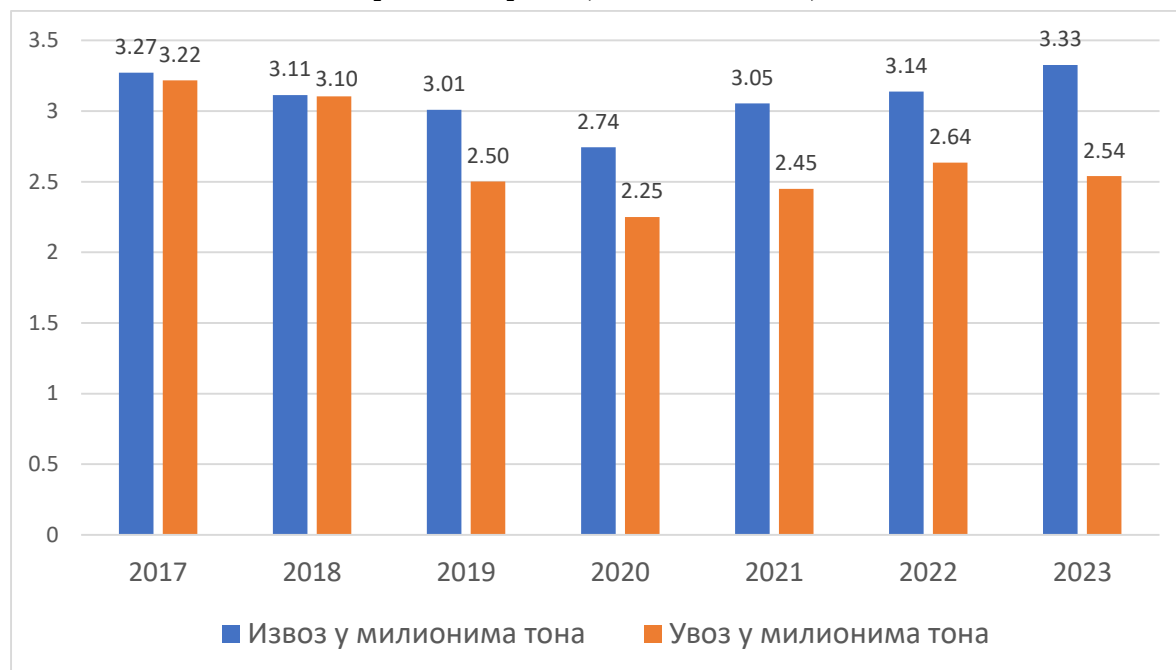
Izvor: World Bank Open Data i Republički zavod za statistiku Republike Srpske

Republika Srpska je zabilježila postepeno povećanje produktivnosti mjerene kao BDP po zaposlenom radniku od 2016. do 2022. godine. Međutim, i pored ovog rasta, Republika Srpska i dalje zaostaje za većinom susjednih zemalja i, pogotovo, prosjekom Evropske unije. Postoji značajan prostor za unapređenje produktivnosti kako bi se dostigli viši nivoi koje imaju zemlje poput Hrvatske, Slovenije i Češke.

Ovo se isto tako oslikava i u spoljnotrgovinskoj razmjeni Republike Srpske.

Iako Republika Srpska bilježi trgovinski deficit kada se posmatra vrijednost uvezene i izvezene robe, ovaj ekonomski fenomen dobija potpuno drugačiju dimenziju kada se analiza vrši na osnovu količine robe u tonama.

Grafikon 3. Uvoz i izvoz Republike Srpske, (u milionima tona)

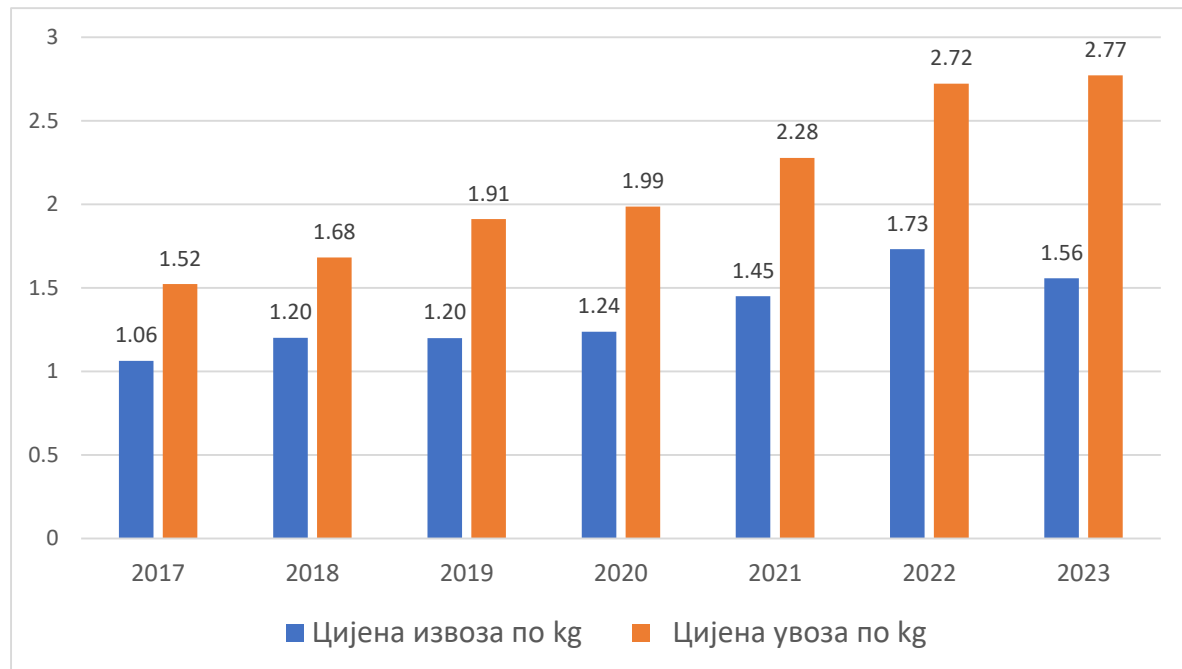

Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srpske

U posmatраних седм година, Republika Srpska je izvezla više tona robe nego što je uvezla. Ova činjenica, na prvi pogled iznenađujuća, ukazuje na suštinu u pogledu ekonomske strukture Republike Srpske.

Iako Republika Srpska izvozi više tona robe, ukupan iznos u novcu je manji od ukupnog iznosa uvoza. To je posebno vidljivo na donjem grafikonu koji prikazuje cijenu jednog kilograma uvoza i izvoza.

Grafikon 4. Prosječna cijena 1 kg izvezene i uvezene robe u Republici Srpskoj, (u KM)

Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srpske

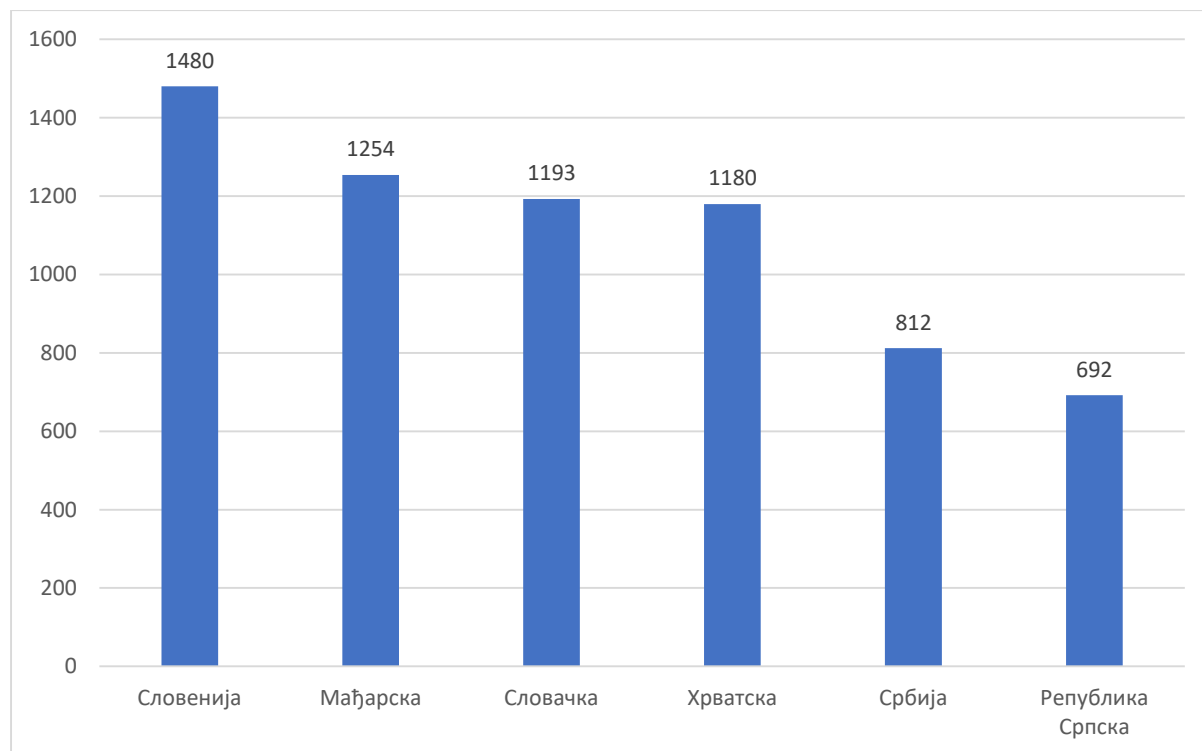
Ovo ukazuje na to da Republika Srpska uglavnom izvozi sirovine i poluproizvode, dok uvozi gotove proizvode sa većom dodatom vrijednošću. Prema tome, ključni problem nije manjak izvoza, već dodatna vrijednost robe koja se izvozi. Neophodno je raditi na povećanju vrijednosti izvoza, znači kvalitativno poboljšanje, a ne kvantitativno povećanje. To može biti postignuto fokusiranjem na izvoz proizvoda sa visokom dodatom vrijednošću, kao i unapređenjem konkurentnosti domaćih kompanija. Ovakav pristup će doprinijeti smanjenju trgovinskog deficita, ostvarivanju ekonomskog rasta i povećanju životnog standarda u Republici Srpskoj.

Šta je posljedica niske produktivnosti?

Niske plate u Republici Srpskoj direktna su posljedica niske produktivnosti. Bez tehnološkog napretka i povećanja konkurentnosti preduzeća, teško je očekivati značajnije povećanje plata i poboljšanje životnog standarda. Iskustva drugih zemalja pokazuju da su investicije u obrazovanje, istraživanje i razvoj direktno povezane s povećanjem plata i zaposlenosti.

Republika Srpska ima najnižu prosječnu mjesečnu neto platu u poređenju sa susjednim zemljama i zemljama Centralne Evrope. Ovo je direktno povezano sa nižom produktivnošću. Povećanje produktivnosti kroz ekonomske reforme i investicije je ključno za podizanje prosječnih plata i unapređenje ekonomskog standarda u Republici Srpskoj.

Grafikon 5. Prosječne mjesečne neto plate u EUR, 2024. godina

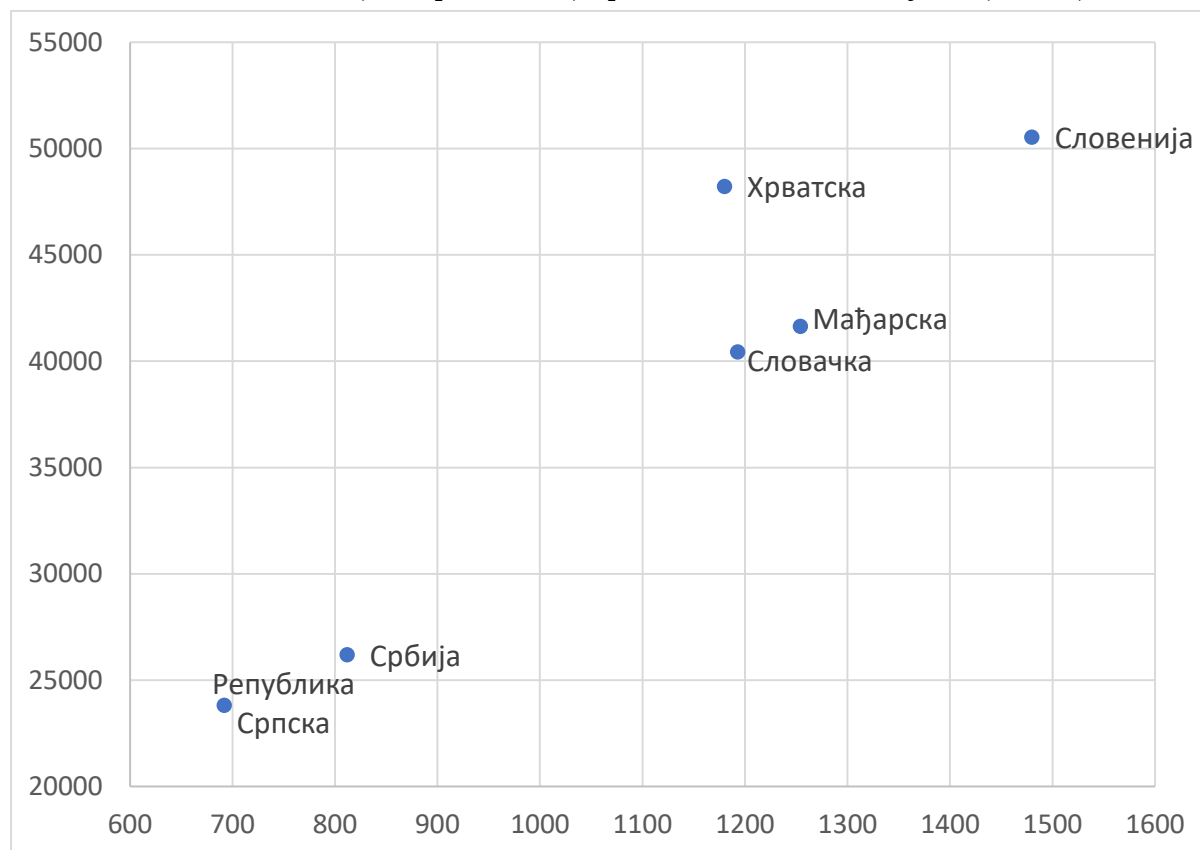

Izvor: World Bank Open Data, Republički zavod za statistiku Republike Srpske i kalkulacije autora

Prosječna mjesečna neto plata u Republici Srpskoj iznosi 692 EUR, što je najniže među svim zemljama poređenim u analizi. Slovenija ima najvišu prosječnu platu među navedenim zemljama, koja iznosi 1480 EUR, što je više nego dvostruko u odnosu na Republiku Srpsku. Prosječna plata u Mađarskoj i Slovačkoj je takođe znatno više od prosječne plate u Republici Srpskoj.

Kao što smo već vidjeli, produktivnost, mjerena kao BDP po zaposlenom radniku, je takođe niža u Republici Srpskoj u poređenju sa ostalim zemljama. Ovo se reflektuje i na nižim platama. Niža produktivnost je rezultat slabije razvijenih ekonomskih sektora, nižih investicija u tehnologiju i obrazovanje, kao i manjih stranih investicija.

Grafikon 6. Produktivnost (BDP po radniku) i plate u odabranim zemljama (u EUR)

Izvor: World Bank Open Data, Republički zavod za statistiku Republike Srpske i kalkulacije autora

Niske plate u Republici Srpskoj ukazuju na potrebu za ekonomskim reformama koje bi mogle uključivati tehnološko unapređenje, povećanje investicija, poboljšanje poslovnog okruženja, jačanje obrazovnog sistema i povećanje produktivnosti. Ove promjene bi mogle dovesti do većih plata i poboljšanog standarda života.

Koliko investiramo u znanje i tehnologiju?

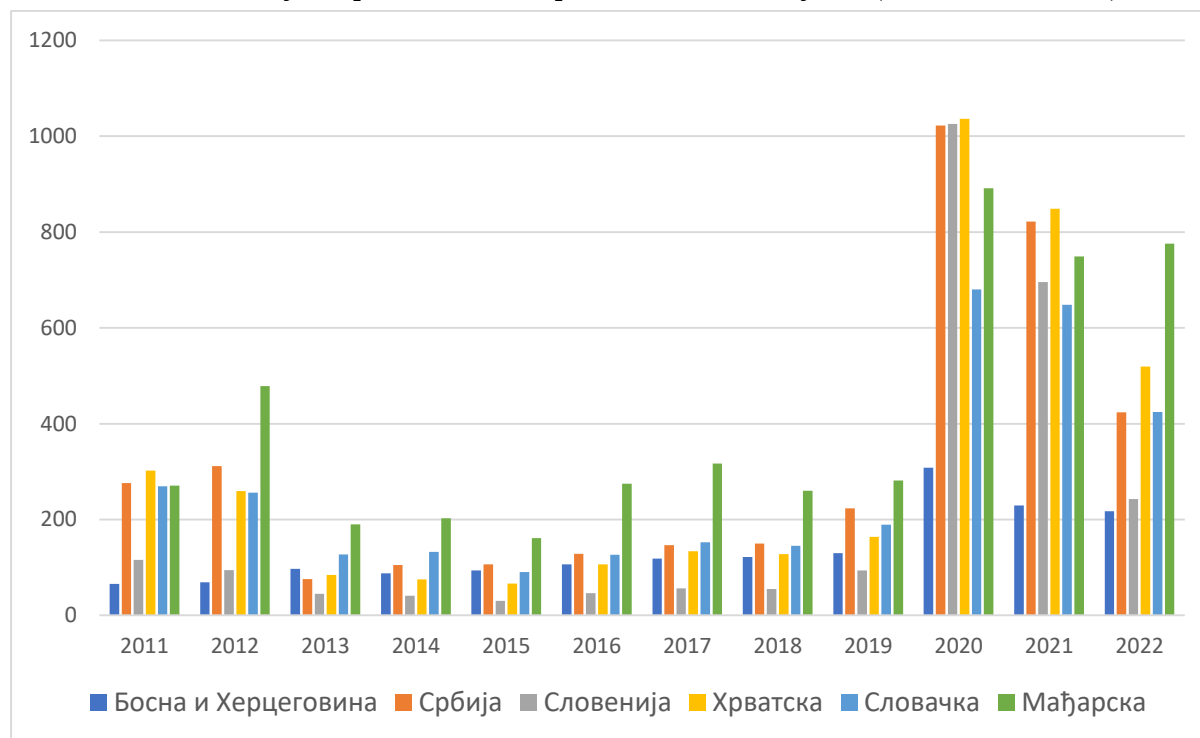
U poređenju s drugim zemljama, Republika Srpska izdvaja znatno manje sredstava za podsticanje tehnološkog razvoja privatnog sektora. Ulaganja u istraživanje i razvoj su nedovoljna, što ograničava inovativnost domaćih preduzeća.

U ovom dijelu uporedne analiza nije bilo moguće pronaći podatke iz odabranih zemalja koji su u uporedivi sa podacima iz Republike Srpske. Zbog toga ovdje poredimo podatke koji su na nivou BiH i njih upoređujemo sa odabranim zemljama. Tokom posmatranog perioda,

subvencije za privatna preduzeća u Bosni i Hercegovini su se kretale od 65,8 miliona eura u 2011. godini do 217,6 miliona eura u 2022. godini.

Najveće subvencije zabeležene su u 2020. godini kada su iznosile 308,3 miliona eura, što je znatno povećanje u poređenju sa prethodnim godinama.

Grafikon 7. Subvencije za privatni sektor, po odabranim zemljama (u milionima EUR)

Izvor: MMF baza podataka

Srbija je imala značajno veće subvencije za privredu u poređenju sa Bosnom i Hercegovinom, naročito u 2020. i 2021. godini kada su subvencije dostigle 1,02 mlrd evra i 821,67 miliona evra respektivno. Hrvatska takođe bilježi veće subvencije u poređenju sa Bosnom i Hercegovinom, sa vrhuncem u 2020. godini. Slovenija ima varijabilne subvencije, ali je zabeležila visoke subvencije u 2020. i 2021. godini.

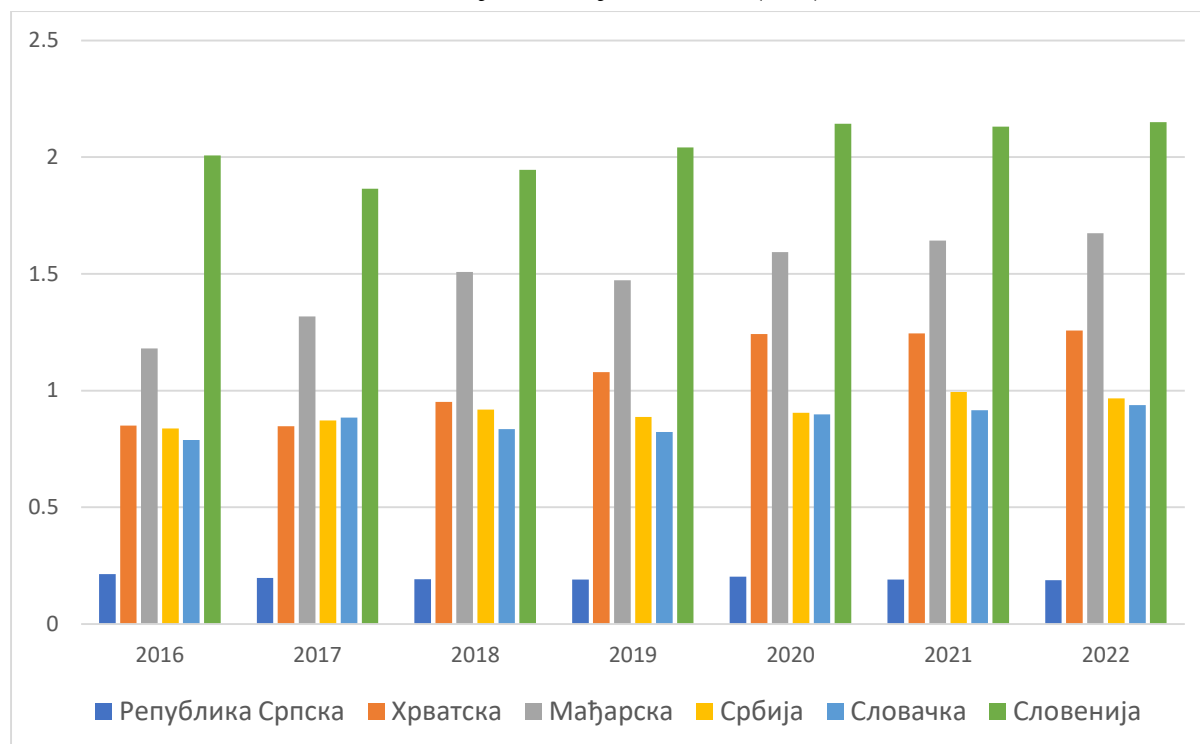
Bosna i Hercegovina pokazuje rast subvencija tokom posmatranog perioda, ali su one znatno niže u poređenju sa susjednim zemljama i zemljama Centralne Evrope. Najveće razlike u subvencijama su zabilježene tokom 2020. i 2021. godine, što je povezano sa ekonomskim mjerama u odgovoru na pandemiju COVID-19.

Iako Bosna i Hercegovina bilježi rast subvencija za privatni sektor tokom posmatranog perioda, te subvencije su i dalje znatno niže u poređenju sa susjednim zemljama i zemljama Centralne Evrope. Veće subvencije u ovim zemljama doprinose većoj produktivnosti i višim platama, što je aspekt koji Bosna i Hercegovina i Republika Srpska treba da razmotri kako bi poboljšala ekonomsku situaciju i konkurentnost svog privatnog sektora.

Vezano za istraživanje i razvoj, postoji uporedivi podaci za Republiku Srpsku. U poređenju sa susjednim zemljama i zemljama Centralne Evrope, Republika Srpska značajno zaostaje u

ulaganjima u istraživanje i razvoj. Ovo može biti jedan od važnih faktora niske produktivnosti i niskih prosječnih mjesečnih neto plata.

Grafikon 8. Udio troškova istraživanja i razvoja u BDP-u (u %)

Izvor: World Bank Open Data i Republički zavod za statistiku Republike Srpske

Da bi se povećala produktivnost i poboljšao ekonomski standard, neophodno je povećati ulaganja u istraživanje i razvoj. Veća ulaganja u R&D mogu dovesti do tehnoloških unapređenja, inovacija i efikasnijeg poslovanja.

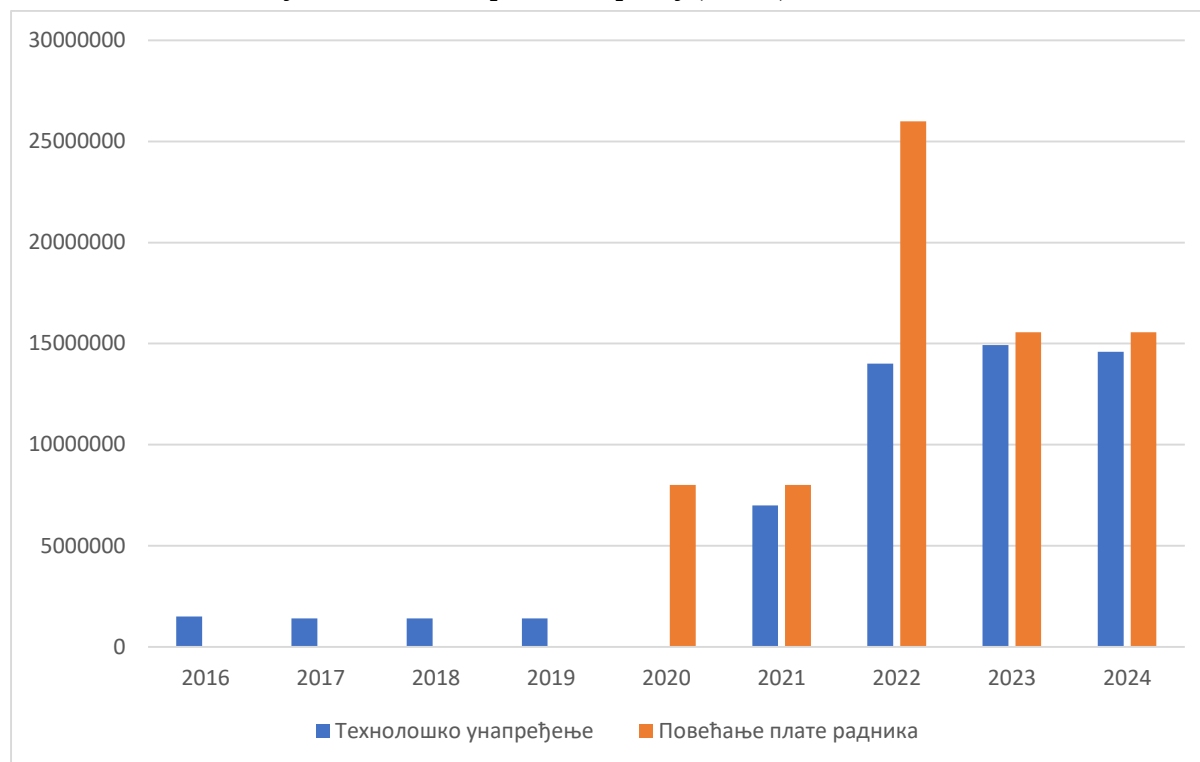
Zemlje kao što su Slovenija, Mađarska i Hrvatska mogu poslužiti kao pozitivni primjeri. Njihova relativno visoka ulaganja u R&D su doprinijela višim nivoima produktivnosti i boljim ekonomskim uslovima.

Republika Srpska treba da razvije strategiju za povećanje ulaganja u istraživanje i razvoj, uključujući i saradnju sa privatnim sektorom, univerzitetima i međunarodnim partnerima. Povećanje R&D ulaganja može dugoročno doprinijeti održivom ekonomskom rastu i poboljšanju životnog standarda.

Subvencije u Republici Srpskoj – između kratkoročnog i dugoročnog pristupa

Republika Srpska usmjerava javna ulaganja u tehnološko unapređenje i povećanje plata u poslednjih nekoliko godina, kao dio strateškog pristupa za povećanje produktivnosti i unapređenje ekonomskog standarda. Povećanje subvencija za tehnološko unapređenje može direktno doprinijeti povećanju produktivnosti. Bolje tehnologije mogu omogućiti efikasnije poslovanje i veći izlaz po radniku, što je ključno za podizanje plata.

Grafikon 9. Subvencije za firme u Republici Srpskoj (u KM)

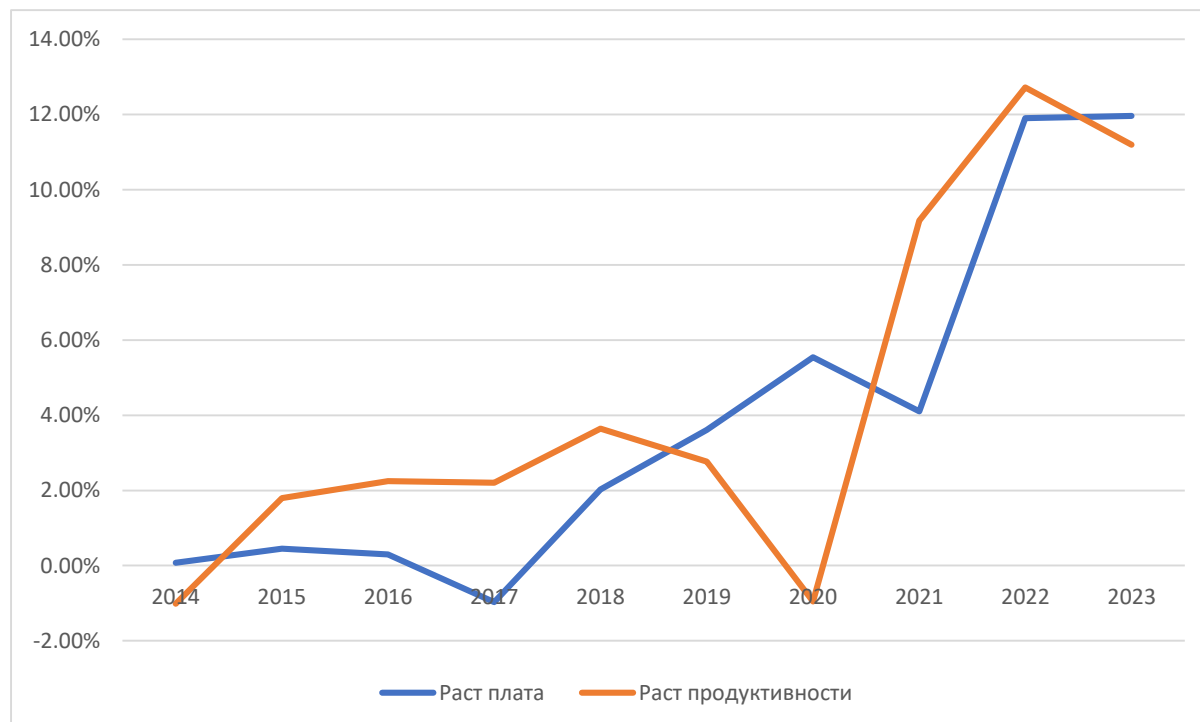
Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srpske

Subvencije za povećanje plata radnika, naročito nakon 2020. godine, pokazuju napor vlasti da direktno utiču na životni standard zaposlenih. Veće plate mogu dovesti do veće motivacije radnika i poboljšanja njihove efikasnosti. Nagli rast subvencija za povećanje plata u 2020. godini i kasnije je reakcija na ekonomske posledice pandemije COVID-19 i kasniju visoku inflaciju, sa ciljem stabilizacije tržišta rada i podrške privatnom sektoru.

Međutim, od izuzetne važnosti je naglasiti da je povećanje plata bez tehnološkog unapređenja i rasta produktivnosti neodrživo na duži rok.

Analiza rasta plata i rasta produktivnosti u Republici Srpskoj od 2014. do 2023. godine otkriva interesantnu dinamiku. U prvih nekoliko godina analiziranog perioda, tj. od 2014. do 2019. godine, zabilježen je mnogo izraženiji rast produktivnosti u odnosu na rast plata.

Grafikon 10. Poređenje rasta plata i rasta produktivnosti rada (u %)

Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srpske i kalkulacija autora

Ovo može biti dobro za preduzeća i vlasnike kapitala, ali nije dobro da radnici dobijaju smanjen dio novostvorene dodatne vrijednosti. Suprotno tome, veći je rast plata u 2019. i pogotovo u 2020. godini, što je posljedica usporenja ekonomije i pandemijske krize. Ovakav trend može biti izazov za ekonomiju, pošto rast plata bez podržavajućeg rasta produktivnosti može dovesti do pritiska na troškove za kompanije i ograničiti konkurentnost ekonomije.

Važno je primijetiti da rast produktivnosti, kao što je zabilježeno 2021. i 2022. godine, može biti odličan signal za zdrav i stabilan ekonomski razvoj. Međutim, viši rast plata u odnosu na rast produktivnosti u 2023. godini, može ograničiti sposobnost kompanija da konkurišu na evropskom i svjetskom tržištu. Održiv rast plata, usko povezan s rastom produktivnosti, ključan je za balansiran i stabilan ekonomski razvoj. Potrebno je da ekonomske politike i strategije obezbijede usklađeni rast oba aspekta kako bi se osigurao optimalan standard života i konkurentnost nacionalne ekonomije.

Gdje ulagati da ostvarimo najkvaliteniji i najbrži privredni rast?

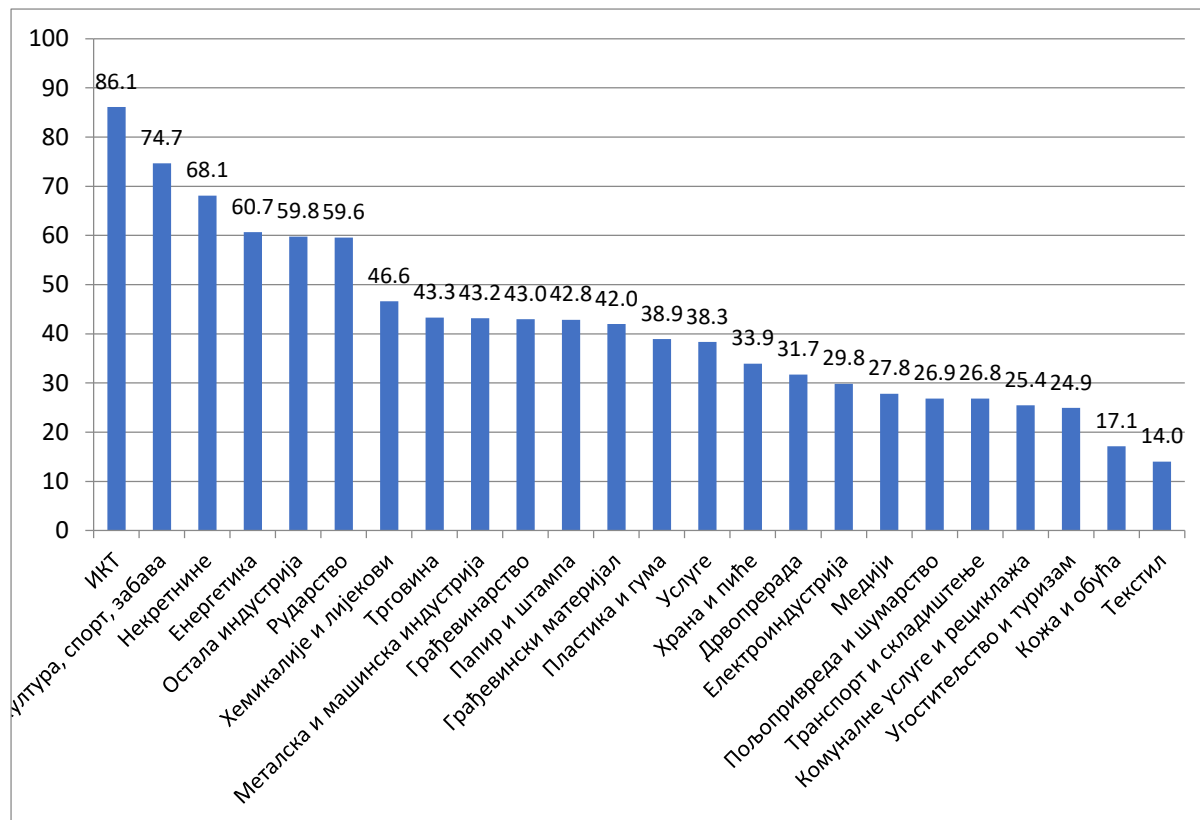
Sektori s visokom produktivnošću obično su povezani s sofisticiranim tehnologijama, inovacijama i visokom stručnošću radne snage. Ti sektori stvaraju veću dodatnu vrijednost po jedinici rada, čime podstiču privredni rast.

S druge strane, sektori s niskom produktivnošću mogu ukazivati na potrebu za unapređenjem procesa, obuke radne snage ili uvođenjem tehnoloških inovacija. U cjelini, produktivnost je

ključni faktor za postizanje konkurentske prednosti na globalnom tržištu, podstiče inovacije i dugoročno osigurava stabilan ekonomski razvoj. Praćenje i unapređenje produktivnosti ostaju prioritet za održavanje vitalnosti sektora i ukupnog ekonomskog prosperiteta.

Podaci o produktivnosti rada po sektorima u 2022. godini u KM, sadržani su u donjem grafikonu.

Grafikon 11. Produktivnost sektora – BDV po radniku, 2022. godina (u hilj. KM)

Izvor: APIF RS

Ako se ostavi po strani sektor finansija i osiguranje, koji ostvaruje izuzetno visokih 394 hiljade KM bruto dodate vrijednosti po zaposlenom, najvišim nivoom produktivnosti, odnosno nivoom BDV po zaposlenom izdvaja se sektor IKT. Najnižu produktivnost imaju koža i obuća, te tekstilna industrija.

Važno je naglasiti da visoka produktivnost ne znači uvijek i visoku zaposlenost, budući da se modernizacija i automatizacija mogu smanjiti potrebu za radnom snagom u nekim sektorima.

Ovakva analiza produktivnosti pomaže identifikovati sektore koji bi mogli imati potencijal za daljnje unapređenje konkurentnosti na tržištu. Ulaganje u obuku, tehnološke inovacije i razvoj radne snage može doprinijeti poboljšanju produktivnosti i održivom ekonomskom rastu u Republici Srpskoj.

Republika Srpska je u poslednjim godinama preduzela značajne korake ka unapređenju tehnološke infrastrukture i poboljšanju plata radnika. Nastavak ovih trendova je ključan za dugoročno unapređenje ekonomskog standarda i konkurentnosti Republike Srpske u poređenju sa susednim zemljama i zemljama Centralne Evrope.

Kuda i kako dalje, u budućnost?

Tehnološki razvoj i ulaganje u znanje predstavljaju ključne poluge za ekonomski napredak Republike Srpske. Kroz strateške investicije u inovacije, obrazovanje i modernizaciju privrede, mogu se stvoriti uslovi za povećanje produktivnosti, rast plata i jačanje konkurentnosti. Budućnost pripada onima koji prepoznaju snagu znanja i inovacija – a Republika Srpska ima sve potencijale da krene tim putem.

Podrška tehnološkom razvoju Republike Srpske zahtijeva strategijski i sveobuhvatan pristup koji obuhvata različite aspekte ekonomije, obrazovanja i infrastrukture. Povećanje subvencija za tehnološko unapređenje, te u istraživanje i razvoj je ključno. Javni fondovi bi trebali da povećaju budžetska izdvajanja i subvencije za ove svrhe, dok bi privatni sektor dodatno trebalo stimulirati kroz poreske olakšice. Uključivanje međunarodnih fondova i grantova za tehnološko unapređenje i za istraživanje i razvoj može dodatno podstaći ove napore. Podrška startapovima i inovacijama može se ostvariti kroz osnivanje i podršku inkubatorima i akceleratorima, koji će pružati finansijsku, logističku i mentorsku podršku. Razvoj venture capital fondova koji finansiraju inovativne projekte i startapove je takođe neophodan.

Digitalizacija i razvoj digitalne infrastrukture je od suštinske važnosti. Ulaganje u širokopojasni internet i digitalnu infrastrukturu, posebno u manje razvijenim područjima, može značajno unaprediti tehnološki razvoj. Osnivanje i snažna podrška tehnološkim parkovima, koji će biti hubovi za transfer tehnologije, istraživanje i inovacije, može dodatno stimulirati ovaj sektor. Partnerstvo između javnog i privatnog sektora može se ostvariti kroz razvoj javno-privatnih partnerstava za zajedničke projekte tehnološkog unapređenja. Formiranje klastera kompanija, univerziteta i istraživačkih instituta radi bolje saradnje i razmjene znanja je takođe ključno. Poreske olakšice za kompanije koje ulažu u bolje tehnologije, u istraživanje i razvoj, kao i direktne subvencije za projekte koji se bave tehnološkim razvojem i inovacijama, mogu dodatno stimulirati ovaj sektor. Podrška izvoznima, kroz finansijsku pomoć i trgovinske misije, može unaprediti konkurentnost tehnoloških proizvoda i usluga Republike Srpske na međunarodnom tržištu. Promocija Republike Srpske kao destinacije za inovacije i tehnološki razvoj može privući dodatne investicije i talente. Razvoj regulativnog okvira koji podstiče inovacije i tehnološki razvoj, kao i jačanje sistema za zaštitu intelektualne svojine, može dodatno ohrabriti inovativnost. Aktivno učešće u EU fondovima i programima koji podržavaju istraživanje i razvoj može pružiti dodatne finansijske resurse za ove napore. Kreiranje nacionalnih fondova za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju može takođe biti od

koristi. Promocija važnosti inovacija i tehnologije kroz medije i edukativne kampanje, kao i uvođenje nagrada i priznanja za inovativne kompanije i pojedince, može stvoriti kulturu inovacija.

Ove mjere, ako se dosljedno i strateški sprovode, mogu značajno doprinijeti tehnološkom razvoju Republike Srpske i poboljšanju ekonomskog standarda njenih građana. Strategijski pristup koji obuhvata sve ove aspekte može stvoriti održivi ekosistem za inovacije i tehnološki razvoj, koji će dugoročno doprinijeti rastu i prosperitetu Republike Srpske.

Obezbjeđivanje kvantiteta radne snage za proizvodnju robe i usluga više dodane vrijednosti u Republici Srpskoj, u kontekstu smanjenja radne snage, zahtijeva holistički i dugoročni pristup koji obuhvata obrazovanje, migracione politike, tehnološku modernizaciju i radne uslove. Iako je sistem obrazovanja mladih ključan u razvoju novopridošle i buduće radne snage, privreda u ovoj situaciji ne može čekati da ta nova radna snaga dođe na tržište rada, pogotovo zato što nam se radna snaga smanjuje zbog odliva i depopulacije. Reforma obrazovnog sistema jeste ključan dugoročni cilj, ali je važno preduzeti mjere koje u kratkom roku mogu dati dovoljno dobre rezultate. Promovisanje kontinuiranog obrazovanja odraslih, tj. postojeće radne snage i, posebno, prekvalifikacije, mogu pomoći u prilagođavanju radne snage novim industrijskim zahtjevima. Odrasli radnici mogu biti motivisani da se usavršavaju kroz subvencionisane kurseve i treninge, omogućavajući im da prelaze u sektore sa višom dodanom vrijednošću i višim platama. Takođe, saradnja sa industrijom u kreiranju obrazovnih programa može osigurati da radnici stiču vještine koje su zaista potrebne na tržištu. Migracione politike koje privlače kvalifikovane radnike iz inostranstva mogu biti efikasno rješenje za manjak radne snage. Ove politike mogu uključivati olakšane procedure za dobijanje radnih dozvola, povoljne uslove za porodice doseljenika, kao i poreske olakšice. Takođe, Republika Srpska može raditi na promociji svojih prednosti kao destinacije za rad i život, kako bi privukla ne samo kvalifikovane radnike već i povratnike iz dijaspore.

Unapređenje radnih uslova i povećanje plata može pomoći u zadržavanju postojeće radne snage i privlačenju novih radnika. Poboljšanje uslova rada, kao što su sigurnost na radu, balans između poslovnog i privatnog života i beneficije, može motivisati radnike da ostanu u Republici Srpskoj. Povećanje plata, posebno u sektorima sa visokom dodanom vrijednošću, može učiniti ove poslove atraktivnijim za mlade ljude i profesionalce. Tehnološka modernizacija može smanjiti potrebu za velikim brojem radnika kroz automatizaciju i digitalizaciju proizvodnih procesa. Ulaganje u tehnologiju koja povećava produktivnost može omogućiti kompanijama da proizvode više sa manje radne snage. Ovo takođe može stvoriti nova radna mjesta u sektorima održavanja i razvoja tih tehnologija, koja su često bolje plaćena i zahtijevaju visoke vještine.

Podsticanje preduzetništva može stvoriti nova radna mjesta i povećati dodanu vrijednost proizvoda i usluga. Podrška malim i srednjim preduzećima kroz finansijske subvencije, mentorstvo i pristup tržištima može stimulisati inovacije i rast. Preduzetništvo može biti poseban fokus u obrazovnim programima kako bi mladi ljudi bili motivisani da pokreću sopstvene biznise. Promocija rada u sektorima sa visokom dodanom vrijednošću može pomoći u privlačenju i zadržavanju radne snage. Medijske kampanje koje promovišu prednosti rada u ovim sektorima, kao što su mogućnosti za karijerni rast i visoke plate, mogu motivisati ljude da se usmjere ka ovim industrijama.

Ove mjere mogu značajno doprinijeti obezbjeđivanju dovoljne količine kvalifikovane radne snage u Republici Srpskoj, čak i u uslovima smanjenja ukupne radne snage. Strategijski pristup koji obuhvata sve ove aspekte može stvoriti održivi ekosistem za rast industrija sa visokom dodanom vrijednošću, što će dugoročno doprinijeti ekonomskom prosperitetu Republike Srpske.

Prilagođavanje obrazovnog sistema budućem tehnološkom razvoju kompanija u Republici Srpskoj ključno je za stvaranje kvalifikovane radne snage koja može odgovoriti na izazove savremenog tržišta rada. Ovo zahtijeva sveobuhvatnu reformu obrazovnog sistema koja će omogućiti mladim ljudima da steknu relevantne vještine i znanja potrebna za tehnološki napredak i inovacije. Jedan od prvih koraka u prilagođavanju obrazovnog sistema je modernizacija nastavnih planova i programa. Uvođenje STEM (nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika) disciplina u sve nivoe obrazovanja, od osnovne škole do univerziteta, može pomoći učenicima da steknu osnovna znanja potrebna za tehnološki razvoj. Pored toga, kurikulumi treba da budu fleksibilni i ažurirani kako bi pratili najnovije trendove u tehnologiji i industriji. Obrazovni sistem treba da bude usmjeren ka razvoju praktičnih vještina kroz učenje na osnovu projekata i praktičnih iskustava. Uvođenje laboratorijskih vežbi, praktičnih projekata i stažiranja u saradnji sa lokalnim kompanijama može pomoći studentima da primene teorijska znanja u stvarnim situacijama. Partnerstva između škola, univerziteta i industrije mogu omogućiti studentima pristup modernoj opremi i tehnologijama koje se koriste u industriji, čime se povećava njihova zapošljivost. Razvoj digitalnih vještina je od suštinskog značaja za prilagođavanje obrazovnog sistema tehnološkom napretku. Uvođenje programiranja, analize podataka, veštačke inteligencije i drugih digitalnih vještina u školski program može pomoći studentima da se pripreme za rad u digitalnoj ekonomiji. Pored toga, kontinuirana edukacija i obuka nastavnika u oblasti digitalnih tehnologija može osigurati da oni mogu efikasno preneti ova znanja svojim učenicima.

Stvaranje inovativnog okruženja u obrazovnim institucijama može podstaći kreativnost i preduzetnički duh među studentima. Uvođenje inkubatora, fab labova (laboratorija za izradu) i startup centara unutar univerziteta može pružiti studentima podršku i resurse potrebne za razvoj sopstvenih inovativnih ideja i projekata. Ovo ne samo da podstiče inovacije, već i razvija

preduzetničke vještine koje su ključne za tehnološki razvoj. Kvalitet obrazovanja može se poboljšati kroz međunarodnu saradnju i razmjenu. Programi razmjene studenata i nastavnika, kao i partnerstva sa prestižnim univerzitetima i istraživačkim centrima širom sveta, mogu omogućiti pristup najnovijim znanjima i tehnologijama. Takođe, omogućavanje studentima da pohađaju međunarodne konferencije, seminare i radionice može proširiti njihove vidike i unaprediti njihovo znanje. Ulaganje u obrazovnu infrastrukturu i resurse je ključno za uspješnu reformu obrazovnog sistema. Modernizacija učionica, laboratorija i biblioteka, kao i nabavka savremenih nastavnih materijala i opreme, može stvoriti stimulativno okruženje za učenje. Fiskalne mjere koje podržavaju ova ulaganja, kao što su subvencije i povoljni krediti, mogu biti od velike pomoći u ovom procesu.

Osiguranje pristupa kvalitetnom obrazovanju za sve učenike, bez obzira na njihove socioekonomske prilike, je od suštinskog značaja. Programi stipendiranja, besplatni udžbenici i subvencionisani prevoz mogu pomoći učenicima iz ugroženih sredina da završe svoje obrazovanje i steknu potrebne vještine za tržište rada. Takođe, posebna pažnja treba da se posveti inkluziji učenika sa posebnim potrebama kroz prilagođene obrazovne programe i podršku. Kontinuirana evaluacija i prilagođavanje obrazovnog sistema na osnovu povratnih informacija iz industrije i tržišta rada je ključna za dugoročnu uspješnost reformi. Redovno prikupljanje podataka o potrebama poslodavaca, zapošljivosti diplomaca i trendovima u tehnologiji može pomoći obrazovnim institucijama da prilagode svoje programe i metode učenja. Kroz strateške investicije i reforme u obrazovnom sistemu, Republika Srpska može stvoriti dinamičnu i kvalifikovanu radnu snagu spremnu za tehnološki napredak i inovacije. Ovo ne samo da će povećati konkurentnost lokalnih kompanija, već će i doprinijeti sveukupnom ekonomskom razvoju i unapređenju životnog standarda u zemlji.

Prilikom korišćenja cijelog ili dijela teksta, potrebno je navesti ime autora i izvor sa kojeg ste tekst preuzeli (www.lobiranje.eu)